

**Uusintarikollisuuteen vaikuttavat
TOIMINTAOHJELMAT
rikosseuraamusalalla**

UUSINTARIKOLLISUUTEEN VAIKUTTAVAT TOIMINTA-OHJELMAT RIKOSSEURAAMUSALALLA

Uusintarikollisuuteen vaikuttaminen on noussut keskeiseksi rikosseuraamusalan tavoitteeksi 1990-luvun lopulta lähtien. Uusintarikollisuuteen vaikuttamisella tarkoitetaan niitä toimenpiteitä, joita rikoksentekejiin kohdistetaan seuraamusjärjestelmässä ja jotka vähentävät hänen rikollisen käyttäytymisensä uusimisriskiä. Rikosten tekemisen taustalla nähdään olevan staattisia tekijöitä, jotka eivät muutu, sekä dynaamisia riskitekijöitä, joihin voidaan vaikuttaa. Staattisia riskitekijöitä ovat esimerkiksi ikä ja sukupuoli. Dynaamisia tekijöitä ovat esimerkiksi koulutus, työmarkkinakelpoisuus, asumistilanne, päihteiden käyttö, perhetilanne, asenteet, arvot, ongelmanratkaisutaidot ja sosiaaliset taidot.

1990-luvulla suomalaisessa vankeinhoidossa käynnistettiin kognitiiviseen tai kognitiivis-behavioraaliseen teoriaan perustuvia kuntouttavia ohjelmia sekä päihderiippuvaisille että muille, esimerkiksi väkivaltarikoksiin syyllistyneille vangeille rikosten uusimisen estämiseksi. Näitä ohjelmia on otettu käyttöön ja vakiinnutettu osaksi vankeinhoito- ja kriminaalihuollon. Kokemukset Kanadan, Yhdysvaltain eräiden osavaltioiden ja Britannian uusintarikollisuuteen vaikuttamistyöstä (What works) ovat olleet lähtökohtana myös Suomen vankeinhoidon sekä kriminaalihuollon kehittämistoimille. Ohjelmatoiminnan volyymit Suomessa ovat vielä sangen pieniä.

Ohjelmatoiminnan syntyhistoria liittyy kansainväliseen What works - keskusteluun. Vankeinhoidon kansainvälisessä tutkimusten perusteella päädyttiin tarkentamaan rikolliseen käyttäytymiseen vaikuttavien toimenpiteiden laatua ja kohdentamista. Todettiin, että strukturoidut mallinnetut ohjelmat, joissa käytetään ennalta määrättyä opetussuunnitelmaa sekä opetusmenetelmiä, toimivat parhaiten. Opetusmenetelmät pohjautuvat dialogiseen vuorovaikutukseen, osallistujien omien ajatusten ja tunteiden tunnistamiseen sekä oman ajattelun ja toiminnan seurausten arvioimiseen. Ohjaajat vastaavat siitä, että keskustelussa pysytään ohjelman tavoitteiden mukaisissa aiheissa sekä aikataulussa. Ohjaajat myös pyrkivät “haastamaan” ajattelua ohjelman keinoin. Vuorovaikutuksen ammatillisuus on eräs keskeisiä vaikuttamisen keinoja. Ohjaajat opiskelevat motivoivaa ja sokraattista työtapaa ennen kuin voivat toimia ohjaajina.

Riski- ja tarveperiaate on ratkaiseva osa kuntoutusprosessia. Erilaisten ohjelmien sijoittaminen oikea-aikaisesti kuntoutusjatkumossa ovat tärkeitä haasteita suunnitelmallisen vankeusprosessin toteuttamiseksi. Toimintaohjelmat ovat keskeinen osa sitä kokonaisuutta, jolla pyritään vaikuttamaan uusintarikollisuuden vähenemiseen.

Suomessa on toistaiseksi käytössä useita kognitiiviseen teoriaan perustuvia päihdeohjelmia sekä neljä uusintarikollisuuteen vaikuttavaa ohjelmaa.

COGNITIVE SKILLS

Cognitive Skills on ajattelu- ja ongelmanratkaisutaitojen oppimisojelma. Ensimmäiset kurssit Suomessa aloitettiin vankiloissa ja kriminaalihuollossa vuonna 1997. Vuoteen 2004 mennessä ohjelman on suorittanut Kriminaalihoitolaitoksen ja Vankeinhoitolaitoksen järjestämällä kursseilla yhteensä 351 osallistujaa.

Cognitive Skills on yleisohjelma, jonka aikana osallistuja oppii pohtimaan havaintojaan, arvioimaan toimintansa seurauksia useammasta eri näkökulmasta yleisten esimerkitapausten avulla. Omia henkilökohtaisia tilanteita ei Cognitive Skills-ohjelmassa käsitellä. Cognitive Skillsiä voisi luonnehtia kokemuksista oppimisen ohjelmaksi. Ohjelman aikana opitaan myös joustavampaa ajattelua sekä toisten näkökulmien huomioimista.

Kurssin toteutus

Ohjelma koostuu 38:sta kahden tunnin opetuskerrasta. Oppitunnit sisältävät ohjaajan alustusten lisäksi paljon harjoittelua, mm. käytännön tilanteiden harjoituksia, päättely- ja päätöksentekoharjoituksia sekä erilaisia ongelmanratkaisutehtäviä. Oppitunteja pidetään 2-4 kertaa viikossa. Muuna aikana oppilaat voivat osallistua työhön tai muuhun toimintaan. Ohjelman läpivienti kestää noin kolme kuukautta. Oppituntien ulkopuolella oppilaat harjoittelevat ja testaavat käytännössä, mitä ovat oppineet. Harjoittelu vaatii vuorovaikutusta muiden ihmisten, siis vankilan henkilökunnan ja toisten vankien kanssa. Kurssi on suunniteltu 6-8 hengen ryhmille. Kurssin ohjaajat ovat vartijoita, ohjaajia tai muita perushenkilökuntaan kuuluvia. He saavat erityisen koulutuksen kurssiohjaajan tehtävään.

Cognitive Skills - ohjelman vaikuttavuus:

Ohjelma on hankittu Suomeen Kanadasta, jossa ohjelman kehittämistyö on perustunut tutkimukseen. Kognitiivis-behavioraalisten menetelmien vaikuttavuudesta uusintarikollisuuden estämisessä löytyy tietoa kriminologisissa vaikuttavuustutkimuksissa. Suomeksi kognitiivis-behavioraalista teoriaa on esitelty julkaisuissa "What works - mikä toimii vankeinhoidossa ja kriminaalihuollossa" sekä Vankeinhoidon perusteet -oppikirjassa.

Valmiisiin ohjelmiin ei juurikaan voida tehdä variaatioita, sillä ohjelman osa-alueet ja menetelmät perustuvat tutkittuun tietoon. Cognitive Skills - ohjelma on tekijänoikeuslainsäädännön alainen, siksi itse ohjelmaa ei voida esitellä tai sen käyttöä laajentaa rikosseuraamusalan ulkopuolelle. Ohjelman kehittäjät Kanadassa ovat siirtyneet kouluttamaan myös nuoria, ei vielä rikoksia tehneitä henkilöitä, joilla on vaikeuksia työllistyä. Ohjelman kehittäjien verkkosivut löytyvät osoitteesta: <http://www.t3.ca>

Kuntoutusohjelmien kehittäjiä on myös muita. Fabianon ja Rossin kehittämä ohjelma on käytössä kaikissa Pohjoismaissa, Kanadassa, Australiassa, Uudessa-Seelannissa, Isonsa-Britanniassa sekä Baltian maissa.

Yksittäisten kuntouttavien ohjelmien vaikuttavuutta ei ole toistaiseksi kyetty erottelmaan muista rikosseuraamusalan toimenpiteistä. Useinkaan ohjelmatoiminta ei ole ainoa vankeinhoidon kuntouttava toimenpide, johon asiakas osallistuu. Yksittäinen ohjelma ilman tarpeenmukaista jatkumoa ja muita sosiaalisia tukitoimenpiteitä harvoin yksin onnistuu katkaisemaan rikoskierrettä. Suomalaista tutkimustietokantaa luodaan parhaillaan. Vankeusrangaistuksen vaikuttavuudesta on julkaistu Kimmo Hypénin tekemä tutkimus vuonna 2004.

Ohjelmajatkumoa on kehitelty pisimmälle Kanadan vankeinhoito, josta löytyy tietoa verkko-osoitteesta http://www.csc-scc.gc.ca/text/prgrm/correctional/living_skills_program_e.shtml

TIETTYIHIN RIKOKSIIN VAIKUTTAVA TOIMINTA

Vankeinhoidossa järjestetään ja kehitetään toimintaa, jonka tarkoituksena on vähentää kohdennetummin erilaisiin rikostyyppihin syyllistymistä

- Seksuaalirikoksista tuomituille tarkoitettua ohjelmatoimintaa on toteutettu Kuopiossa vuodesta 1999 alkaen. Ohjelman on vuoteen 2004 mennessä käynyt 80 vankia, joista kaksi on tuomittu uudelleen.
- Väkivaltarikoksista tuomituille tarkoitettua ohjelmaa on järjestetty vuodesta 2000 alkaen Helsingin, Lounais-Suomen, Pyhäselän, Sukevan ja Sulkavan vankiloissa. Ohjelmaan on osallistunut vuoteen 2004 mennessä noin 100 vankia.
- Naarajärven vankilassa on järjestetty lyhyitä kursseja liikennejuopumuksesta tuomituille.
- Myös kriminaalihuollossa kehitetään ohjelmaa liikennejuopumuksesta tuomituille
- Lähiaikoina ollaan ottamassa käyttöön ohjelmaa lähisuhteessaan väkivaltaisille henkilöille.
- Mikkelin ja Naarajärven vankiloissa on jo käytössä MOVE! - lähisuuhdeväkivallan puheeksiotto.

Seksuaalirikoksista tuomituille tarkoitettu toimintaohjelma

Kuopion vankilassa toteutettava STOP - ohjelma (Sex Offender Treatment Programme) on hankittu Isosta-Britanniasta. Ohjelma on myös Ison-Britannian vankeinhoitolaitoksen sekä Norjan vankeinhoitolaitoksen käytössä. Toiminnasta vastaavat psykologit sekä osa ohjaajista ovat osallistuneet Englannissa järjestettyyn koulutukseen. Myös STOP-ohjelman sisällöt ja menetelmät perustuvat tutkittuun tietoon.

Vuodesta 2002 lähtien ohjelmaa on toteutettu kahdella osastolla. STOP-ohjelma on 180 tunnin pituinen ja se on ajoitettu noin puolen vuoden ajanjaksolle. Ohjelmassa mukana olevat vangit osallistuvat 2-3:een kahden tunnin mittaiseen ryhmäistuntoon viikossa. Muuna aikana vangit noudattavat vankilan normaalia päiväjärjestystä.

STOP-ohjelman keskeiset sisällöt ovat:

- seksuaalirikoksiin liittyvien uskomusten ja ajatusmallien tutkiminen ja työstäminen
- uhrin kokemusten tiedostaminen
- rikoksen uusimisen välttämiseen tarvittavat taidot ja keinot.

STOP-ohjelman vaikuttavuustietokanta kertyy parhaillaan. Osallistujien määrä Suomessa (80) ei ole vielä tilastollisesti merkittävä.

Väkivaltarikoksista tuomituille tarkoitetut ohjelmat

Syksystä 2000 Vankeinhoitolaitoksen käytössä on ollut kaksi ohjelmaa.

Suuttumuksen hallinta

Lyhyt, 18 tunnin mittainen Suuttumuksen hallinta - ohjelma on tarkoitettu henkilöille, joiden väkivaltahistoria ei ole vielä kovin pitkä ja joiden väkivaltainen käyttäytyminen on impulsiivista. Ohjelman sisällöt ovat sellaisten tilanteiden tunnistaminen ja ennakoiminen, jolloin osallistujat helposti menettävät malttinsa, tekniikat fyysisen kiihtymyksen hallitsemiseksi, suuttumusta lisäävien ajatusmallien tunnistaminen ja muuttaminen sekä jämäkkä viestintä. Ohjelma on muokattu Ison-Britannian vankeinhoitolaitoksen käytössä olleen suuttumuksen hallinta- ohjelman mallin mukaisesti.

Suuttumuksen hallinta - ohjelma on käytössä sekä Kriminaalihuololaitoksessa että Vankeinhoitolaitoksessa.

OMA-ohjelma

Omaehtoisien muutoksen ohjelma (Cognitive Self Change) on yhdysvaltalaisen Jack Bushin kehittämä noin kuuden kuukauden mittainen ohjelma, joka on käytössä myös Ison-Britannian vankeinhoitolaitoksessa sekä eräissä Yhdysvaltain osavaltioissa, mm. Vermontissa. Ohjelma pohjautuu Aaron Beckin teoriaan sekä Yochelsonin ja Samenowin ajatusraporttien tekniikkaan. OMA-ohjelman ohjaajien keskeinen ammatillinen taito on neutraalius. Työskentely tapahtuu ohjelman mallintamassa järjestyksessä. Ohjelman mallintaman järjestyksen mukaisesti osallistuja tuottaa kolmannessa askeleessa itselleen sopivat korvaavat ja vähemmän väkivaltaa tuottavat ajatukset, joita sitten harjoitellaan käytännössä.

OMA-ohjelma on intensiivinen ja se on suunnattu vangeille, joilla on vaikea väkivaltaisen käyttäytymisen historia. OMA-ohjelman kesto on noin 120 tuntia ja se ajoittuu 6-7 kuukauden jaksolle. Ohjelmassa mukana olevat osallistujat osallistuvat 2-4 puolentoista tunnin mittaiseen ryhmäistuntoon viikossa.

OMA-ohjelma jakautuu neljään jaksoon. Ensimmäisen jakson aikana osallistujat oppivat tekniikoita, joiden avulla he pystyvät kiinnittämään huomiota ja tarkastelemaan omia tapojaan ajatella erilaisissa tilanteissa. Toisen jakson aikana osallistujat tutkivat omia ajatusmallejaan sekä niihin liittyviä tunteita ja asenteita sekä oppivat tunnistamaan juuri ne ajatukset, tunteet ja asenteet, jotka johtavat väkivaltaiseen käyttäytymiseen. Kolmannen jakson aikana osallistujat oppivat keinoja, joiden avulla he voivat katkaista nämä väkivaltaan johtavat ajatuskierteet sekä ajatusmalleja, jotka tukevat väkivallatonta käyttäytymistä. Ohjelman neljännen jakson aikana osallistujat rakentavat oman henkilökohtaisen retkahduksenesto - suunnitelmansa ja harjoittelevat sen käyttöä ryhmän ulkopuolella.

Tulossa ja kehitteillä

Lähisuhdeväkivalta

Etelä-Savon maakunta on ollut yksi edelläkävijöistä kehitettäessä toimintamalleja lähisuhteissaan väkivaltaisille henkilöille. Viola- väkivallasta vapaaksi ry sekä Mikkelin vankila ovat yhdessä kehittäneet toimintamallin, jonka avulla pyritään ottamaan puheeksi mahdollinen lähisuhdeväkivalta sekä motivoimaan asian jatkokäsittelyyn. MOVE! - toimintamalli koostuu kuudesta haastattelukerrasta. Lähisuhdeväkivalta voi olla luonteeltaan fyysistä, seksuaalista, henkistä, taloudellista tai hengellistä.

Kartoitus vankien väkivaltaisuudesta lähisuhteissaan ilmestyy syksyllä 2005. Kartoituksen ovat tehneet Rikosseuraamusviraston erikoissuunnittelijat Kimmo Hypén ja Margit Kyngäs. Kartoitusten tulosten pohjalta ratkaistaan, kuinka laajasti vankiloissa olisi järjestettävä ohjelmatoimintaa lähisuhdeväkivaltaan keskittyen. Lisäksi Vankeinhoitolaitos pyrkii lisäämään yhteistyötä kuntien väkivaltatyön palveluverkoston kanssa. Ongelmana on, että myös kuntien palvelutarjonta on puutteellista.

MOVE!- haastatteluihin on vuoteen 2004 mennessä osallistunut 134 henkilöä. Haastattelujen laadusta on tehty yksi pro gradu-työ Kuopion yliopiston: Maria Rakkolaisen (2003) Velat muuttuu saataviksi.

MOVE! - haastatteluissa hyödynnetään motivoivan haastattelun teoriaa. Motivoivaa haastattelua hyödynnetään muutostyöskentelyssä ja sen kehittäjät ovat Miller ja Rollnick. Motivoivan haastattelun nettisivut löytyvät osoitteesta www.motivationalinterviewing.org

Lisätietoja: Liisa Riittinen ja Eija Liimatta, Mikkelin vankila sekä Jarmo Romo, Viola väkivallasta vapaaksi ry.

Pinna Pidemmäksi

Keravan vankilassa on ollut käytössä myös Timo Purjon kehittämä Pinna Pidemmäksi - ohjelma, jossa nuorille opetetaan tunnetaitoja. Käsikirjan mallintamistyö on vielä kesken.

Liikennejuopumus

Toistuvasti liikennejuopumuksesta tuomittuja voidaan osittain ohjata päihdekuntoutukseen. Naarajärven vankilassa on ollut käytössä myös kahden-kolmen päivän mittainen Ratti-kurssi, jonka aikana on käsitelty itsessä olevia liikennejuopumuksen tekijöitä yhdessä muiden kanssa. Opetusmenetelminä on käytetty luentoja, videoita, ryhmä- ja yksilötoita. Kurssilla annetaan tietoa päihteistä ja käsitellään päihtyneenä liikenteessä ajamiseen liittyviä tekijöitä. Tärkeää on ollut uhrin kohtaaminen.

Kriminaalihuoltolaitos, Turun yliopiston psykologian laitos ja A-klinikka tekevät yhteistyötä yhteiskuntapalveluun kehitettävän Liikenneturva-jakson sisältöjen ja menetelmien osalta. Kehitteillä olevasta ohjelmasta tietävät erikoissuunnittelija Raino Lavikkala Kriminaalihuoltolaitoksesta sekä tutkijat Sirkku Laapotti ja Mika Hatakka Turun yliopiston psykologian laitokselta.

Toimintaohjelmiin osallistuneiden määrät 1999-2004

	1999	2000	2001	2002	2003	2004
CS - ohjelman suorittaneet	60	24	55	43	41	59
STOP Osallistuneet	11	14	6	32	30	24
Suittumuksen hallinta			63	97	82	89
OMA Osallistuneet			39	45	31	32
Move!			24	50	28	32
Pinna pidemmäksi			18	17		10

Ohjelmien määrät vuosina 1999-2004

	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Cognitive Skills	12	7	9	8	6	10
		(+ 5 yli vuoden vaihteen jatkunutta)				
STOP	2	2	2	2	2 + 2	2
OMA	Käyttöön-otto	Koulutus Henkilökunnalle	4	5	5	6

Kirjallisuutta:

Att lära sig ett nytt sätt att tänka. Utvärdering av Cognitive Skills - programmet i kriminalvården 1995-2000. Brottsförebyggande rådet. Rapport 2002:11

Beck, Aaron (2003) : Cognitive Therapy of Personality Disorders

Cognitive Skills "In my own words", A Qualitative Evaluation of the Programme "Reasoning and Rehabilitation" in the Scottish Prison Service. Occasional Paper No:2/2003. A Report from the SPS Correctional Unit.

Hypén Kimmo: Vankilasta vuosina 1993-2004 vapautuneet ja vankilaan uudestaan palanneet. Rikosseuraamusviraston julkaisu 1/2004.

McGuire, James (ed) (1995) : What works: Reducing Reoffending. Guidelines from Research and Practise. John Wiley and Sons.

Prochaska, Norcross, DiClemente (1994): Changing for Good. A Revolutionary Six-Stage Program for Overcoming Bad Habits and Moving Your Life Positively Forward. HarperCollins.

Robert R. Ross & Roslynn D. Ross (1995) : Thinking Straight. The Reasoning and Rehabilitation Programme for Delinquency Prevention and Offender Rehabilitation. Air Training and Publications, Kanada

Salo, Olli (2003): Tapaustutkimus Cognitive Self Change - ohjelman vaikutuksesta väkivaltarikollisten ajattelumalleihin ja hallintakäsityksiin. Pro gradu - tutkielma. Joensuun yliopisto, psykologian laitos.

Timonen, Helena (2004): Seitsemän veljeksien elämä ja muutos. OMA-toimintaohjelmaan osallistuneiden väkivaltarikoksista tuomittujen vankien muutosprosessin kehittyminen retrospektiivisesti tarkasteltuna. Lisensiaatin tutkielma. Joensuun yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta.

Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/2002.

What works: Mikä toimii vankeinhoidossa ja kriminaalihuollossa. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen oppikirja 1/2003.

Yochelson & Samenow (1976): The Criminal Personality. Aronson, NY and London.

Elokuu 2005

Rikosseuraamusvirasto

Albertinkatu 25

00181 Helsinki

